

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.003>

УДК 316.42:004.9

JEL: O33, I31, J38, P46

В.М. ГЕЄЦЬ, д-р екон. наук, проф., академік НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України, головний редактор, директор
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: gvm@ief.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

СОЦІАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Окреслено майбутні перспективи розвитку соціальної реальності виходячи з умов Четвертої промислової революції, яка характеризується дедалі більшою прискореністю використання цифрових технологій. Показано, що вирішення проблем, які формуються в часи цифрової трансформації, пов'язуються підпорядкуванням цифровізації пріоритетам суспільних цінностей та соціальній справедливості завдяки соціалізації.

Ключові слова: цифровий простір; соціальна реальність; «вислизаюча реальність»; спільне; відмінне; організація діяльності; соціум; диспропорції; розкол; суперечності.

ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх проникнення в матерію технологій індустріального світу поставили на порядок денний проблеми соціальних трансформацій сучасного суспільства, оскільки в життєдіяльності людини вже реально відбуваються зміни соціального характеру, які зачіпають не тільки економіку, а й трудову діяльність людини, її здоров'я, нерівність, що поглиблюється, і навіть свободу вибору, збереження і розвиток суверенітету як особистості, так і соціуму в цілому. Про це, зокрема, свідчить аналіз наслідків опитування «Глибинне зрушення — переломні моменти в розвитку технології та її соціальний вплив»¹, яке було проведене

---

¹ Deep Shift. Technology Tipping Points and Societal Impact. World Economic Forum. Global Agenda Council on the Future of Software & Society. Survey Report. September 2015. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf

міжнародною експертною радою Всесвітнього економічного форуму з питань майбутнього програмного забезпечення та суспільства. Результати свідчать, що в більшості з 21 виокремленої технологічної зміни за їх наслідками очікуються порушення або конфіденційності приватного життя, або особистої конфіденційності, а також посилення підзвітності або стеження за приватним життям. До таких негативних наслідків, що обмежують свободи, як свідчать матеріали опитування, додаються також очікування щодо втрати робочого місця і слабкість протистояти викликам, зокрема, зниженню здатності до відновлення і пошуку нового робочого місця. Як прогнозується, в останньому випадку людина перетвориться або на безробітного, або на соаларіат, який формує дедалі розширюваний прошарок «...найманих працівників, що не мають гарантованої зайнятості, зайняті за строковими контрактами і/або на неповний робочий день, тих, хто постійно перебуває під загрозою скорочення або в пошуках роботи. Усі ці фактори обумовлюють масове пониження соціальних траєкторій, постійні загрози падіння раніше досягнутого рівня життя» [1, с. 51]. У сукупності вони також обмежують права на працю і свободу її вибору, і тим самим змінюється й мотивація до праці, яка в розвитку суспільства є важливим фактором соціалізації особистості. Завдяки трансформаційним змінам у механізмах соціалізації, що пов'язані із зміною мотивації до праці, формується один з найвизначніших для соціальної реальності всього суспільства викликів у частині зміни рольових ознак діяльності особистості вже в цифровому просторі.

У співвідношенні розвитку технологій Четвертої промислової революції, яка спроможна, урешті-решт, переформатувати світ і навколишнє середовище, можливий такий їх розвиток, що досягне масштабів глобального виміру і, відповідно, соціальних процесів як таких у всьому соціумі. Прикладом може бути сучасна взаємодія між технологічно озброєною людиною сьогодні і природою. У результаті такої взаємодії на порядку денному постав виклик щодо екологічної етики, без дотримання якої неможливо досягти прогресу у відновленні екологічної рівноваги в природному середовищі. Але на цьому ймовірний негативний наслідок майбутніх змін не завершується, оскільки, поряд з проблемою можливого майбутнього людини в природному середовищі, не менш важливою може бути і проблема її майбутнього в суспільстві. За даними опитування очікується, що складеться глибока суперечність між людиною та її свободами і суспільством, у якому безперервно розвиваються і довершуються до універсалізму методи контролю не тільки поведінки особистості, а й її думок, за рахунок управління мозковою діяльністю, отже, і мотиваціями щодо поведінки на основі програм, які управляють психологічним станом. У такому дискурсі цифрового простору вже може йтися про формування умов, за яких матимуть місце проблеми з реалізацією соціальної активності особистості, а також її можливостями, які виступають в якості процесу «реалізації здібностей, задатків людини в практичній, предметно-перетворювальній діяльності в конкретному соціальному середовищі» [2, с. 659].

Традиційно соціальне життя ставило на порядок денний проблеми і виклики, у процесі пізнання і вирішення яких відбувався розвиток технологій, що змінювали і полегшували життя, підвищували продуктивність, заміщували

ли важку ручну працю. Урешті-решт, завдяки науково-технічному прогресу технології втілювали в життя мрії та задуми людей, і життя ставало комфортнішим у багатьох своїх складових, що позначилось як на рівні задоволення потреб, так і на підвищенні ступеня захисту здоров'я і довголітті, зменшенні залежності від природи (задоволення потреб у теплі, житлі, харчуванні та ін.).

Очікувані позитивні наслідки технологічних змін на основі Четвертої промислової революції характеризуватимуться технологіями, які також зміцнюватимуть здоров'я завдяки як успішному лікуванню, так і попередженню захворювань. Але в довгостроковій перспективі виникатимуть і нові загрози можливого формування негативних наслідків використання нових технологій лікування, розширення можливостей щодо підвищення продуктивності праці, у тому числі завдяки доступності до освіти, можливостей, пов'язаних із задоволенням індивідуалізованих потреб, та ряд інших. У свою чергу, науково-технічні досягнення й технології і в минулому часто виходили за межі розумного (етичного) сприйняття, отже, і відповідного формування соціальних процесів, які мали місце в життєдіяльності людини. Як наслідок, почали розгортатися тенденції, що загрожують перетворитися на незворотні, як то: зміна клімату і потепління; забруднення навколишнього середовища і втрата біорозмаїття; реструктуризація демографічного складу населення, у якому домінуючим стає старше покоління, що змінює поведінкові мотивації стосовно як життя в суспільстві, так економічної діяльності. Усе це виходить далеко за межі того, до чого мала б прагнути і реально прагне людина.

Масштабність впливу, зокрема, цифрових технологій може досягти рівня, коли на порядок денний постане питання існування особистості як такої в біологічному, фізіологічному і соціальному відношеннях. Сьогоднішні зміни, які стосуються особистості, пов'язуються з технологіями Четвертої промислової революції, а в осяжному майбутньому вже проглядається П'ята. Таким чином, нова промислова революція не усуває можливих проявів негативізму в наслідках втілення нових технологій і не забезпечує від появи нових, до цього часу невідомих негараздів, яким, зокрема, є коронавірус, який, як пишуть К. Шваб і Т. Маллере, формує умови неототалітарної перебудови світу [3].

З огляду на це, слід зазначити, що протягом усієї історії розвитку соціуму, що супроводжувався негативним впливом технологічних досягнень на його життєдіяльність, проблема нейтралізації чи мінімізації наслідків розв'язувалася шляхом соціалізації, яка перешкоджає домінуванню в соціальних системах певних негараздів. Саме тому людино-машинні системи є соціальними системами, оскільки, урешті-решт, передбачають участь людини в недопущенні в тому числі неототалітарності, про яку пишуть Н. Шваб і Т. Маллере. Це перешкоджатиме її домінуванню завдяки інтерналізації інтерналізованих цінностей соціального середовища з домінуванням демократії, бо «...демократія заохочує устремління до максимальної колективної вигоди шляхом розумного компромісу» [4, с. 145]. Компромід же досягається в результаті як міжособистісних, так і колективних комунікацій та дискусій загальнонаціонального і, відповідно, суспільного характеру. Завдяки таким комунікаціям відбувається інтерналізація інституціоналізованих у суспільстві цінностей демократії та «...має місце істинна мотиваційна інте-

грація поведінки в соціальній структурі: шари мотивації, які дуже *глибоко залягають*, починають працювати на виконання рольових очікувань. І тільки коли це має місце досить великою мірою, можна сказати, що соціальна система достатньо інтегрована і що інтереси спільноти і приватні інтереси окремих її членів досягли узгодженості» [5, с. 114]. Вищесказане означає, що і в цифровому просторі проблема демократизації суспільного життя, у тому числі й шляхом використання відповідних механізмів соціалізації, є і викликом, і завданням, що підлягає розв'язанню.

Осягнення масштабів проблем, що формуються в часи цифрової трансформації, досягло рівня, коли в суспільстві актуалізувалися думки про проблему забезпечення такого технологічного розвитку в майбутньому, який має бути підпорядкований так званим пріоритетам суспільних цінностей, оскільки саме таким чином можна досягти консенсусу в суспільстві щодо перспектив його розвитку на новій технологічній основі, а також масово збільшити добробут людей, зосередившись на з'ясуванні наших колективних цінностей перед створенням технологій, які мають завчасно відповідати цим цінностям [6]. Особливо це важливо в умовах переформатування нинішнього суспільного простору, який оцифровується, оскільки вже мають місце масова цифровізація і формування цифрових платформ глобального характеру, що дедалі більше монополізують сучасний інформаційний простір, використовуючи його як для збагачення, так і в політичних цілях. Доступ до цих технологій і відповідних платформ далеко не рівноправний. Платформенні компанії — це «...своєрідні природні монополії, коли переможець отримує все... І вони захопили світовий ринок, що створює очевидні дисбаланси у світовій економіці й торгівлі. <...> Напруженість у світовій економіці, викликана компаніями-платформами, продовжуватиме викликати конфлікти між національними антимонопольними органами і компаніями-платформами, а також між тими країнами, у яких базуються компанії-платформи, і рештою» [7, с. 9]. У свою чергу, це поглиблює і загрожує й далі поглиблюватиме нерівність як на глобальному, так і на національному рівнях, оскільки ринки праці — через їх швидку трансформацію в напрямі зміни видів діяльності — характеризуються неможливістю для багатьох знайти нову роботу, яка хоча б зберігала рівень життя, не кажучи вже про його підвищення. Нерівномірність, диспропорційність у розвитку між країнами в умовах глобальної платформізації посилювалися міграцією з усіма її викликами і ризиками як для країн-донорів, так і для країн — реципієнтів міграційних потоків. Високотехнологічний же сектор, що розвивається і в якому має місце порівняно високий рівень заробітної плати, створює робочі місця для однозначно меншої частини працездатних. Більша ж частина працівників втрачають роботу, особливо в тих секторах, де відбувається масова роботизація, і можуть бути зайняті у видах діяльності з нижчою продуктивністю, у тому числі й там, де зберігаються традиційні технології, які неможливо і неефективно роботизувати. У результаті значна частина працездатного населення стає самозайнятою, і саме вона може скористатися платформенними змінами в інформаційному просторі. Використання платформ, поряд з їх монополізмом і відповідним контролем на макроекономічному рівні, стає можливим на мікроекономічному рівні для вирішення завдань, пов'язаних з

підтримкою самозайнятості для багатьох людей, звільнених з трудозатратних виробництв у результаті роботизації. Рівень доходів серед самозайнятих є істотно нижчим, ніж у тих, хто працює у високотехнологічних секторах економіки. У підсумку, серед населення формується поляризація соціальної реальності в цифровому просторі як за працею, так і за доходами, оскільки добробут людей на основі так званих колективних цінностей масово не збільшується, бо не розв'язується суперечність між багатими і бідними і, відповідно, в майбутньому збережеться диспропорційність за доходами, для пом'якшення якої свого часу використовувалася соціальна держава. Нині, поряд з нею, через обмеженість її можливостей пропонується, зокрема, політика безумовного доходу. Останній, між іншим, поки що є мало-прийнятним, оскільки в окремих країнах населення масово голосує проти такої політики, а замість неї, чи поряд з нею, воліє отримати роботу і можливість здобувати знання для забезпечення власної інклюзивності в соціальному середовищі та недопущення свого відчуження від праці.

Далі ми ще повернемося до знанневих проблем, які існують серед інших викликів у соціальній реальності цифрового простору, а на даному етапі можемо стверджувати, що серед працюючого населення в умовах цифрової трансформації та розвитку цифрової економіки матимуть місце збереження і подальший поділ населення на порівняно багату його частину, зайняту в тих сферах і видах, де використовуються цифрові технології, і на порівняно бідних, які або вивільнились і потрапили до категорії самозайнятих, або продовжують працювати на виробництвах з традиційними технологіями чи на тих робочих місцях, які роботизувати неефективно.

У сукупності соціальна реальність цифрового простору трансформується в напрямі, коли зберігатиметься соціальна нестабільність і формуватимуться нові суперечності. Якщо за підсумками Третьої промислової революції постало питання етики майбутнього розвитку на засадах екологічної етики як «...науки про мораль, орієнтовану на моральні стосунки між людьми, ...і на моральне ставлення людини до природи, до всього живого. <...> Екологічна етика... виявляє нові принципи і нові підходи до взаємовідносин у системі «людина — природа»» [8, с. 91], то за Четвертої цього вже недостатньо.

В умовах очікуваних наслідків використання технологій Четвертої промислової революції, про які йшлося вище, не знімається поки що з порядку денного проблематика етичної взаємодії людини і природи, оскільки, наприклад, є інформація про загрози від використання технологій Четвертої промислової революції, таких як 3D-друк і 3D-виробництво, що здатні збільшити відходи і, відповідно, посилити негативний вплив на довкілля. Ці технології породжують і нові загрози, які є значно ширшими і глибшими за своїми масштабами, адже очікується, зокрема, виготовлення частин людського тіла, що може втілитися в загрозу формування нездорового способу життя. Це, у свою чергу, ще більше дестабілізуватиме взаємодію людини і природи, людини і суспільства, поглиблюючи їх розколи. У такому разі проблеми етичного використання таких технологій розширюються, як бачимо, до проблеми не тільки екологічної, а й соціоприродної етики формування та існування особистості. Вона включає не тільки етичну взаємодію людини і природи, а й етику, в якій остання має розглядатися в трикутнику «людина —

природа — суспільство», де однозначно є і взаємодія, і поведінка людини в природному середовищі. У ньому вона виступає як суб'єкт, який використовує природне середовище для свого біологічного існування в якості споживача, що дбає про його збереження для прийдешніх поколінь. У суспільному відношенні людина діє як суб'єкт, який взаємодіє і реалізує свою поведінку в суспільстві, соціалізується завдяки комунікації та одночасно має екстеріоризувати оточуюче суспільне середовище на засадах моральності згідно з діалектичною моделлю розвитку соціального світу [9]. Мораль же, за С. Міллем, виступає у вигляді правил «для керівництва людині в її вчинках, через дотримання яких доставляється всьому людству існування найбільш вільне від страждань і найбільш багате на задоволення» [10, с. 698].

Розвиток засад соціоприродної етики в трикутнику «людина — природа — суспільство» дає підстави для досягнення не тільки екологічної справедливості, що реалізується завдяки екологічній етиці, а й соціальної завдяки соціалізації. Цифрова трансформація в умовах Четвертої промислової революції, з одного боку, порушує конфіденційність особистості, а з іншого — може формувати умови, зокрема, психологічного терору, оскільки ці технології здатні досягти таких меж втручання в психологію, які здатні порушувати комунікаційну основу розвитку суспільства. Історично загальноприйняті схеми суспільної взаємодії у традиційному її розумінні мотивують у соціумі до комунікацій, тоді як ІКТ взаємодії, незважаючи на розширення можливостей останньої, замість прямого контакту реалізує розпізнавання образу через опосередковані дії, регламентовані людино-машинними системами, у яких емоційне сприйняття не має вираженої форми. За таких умов ідентифікація людини та її образу, який має в тому числі й емоційне забарвлення, реально набуває лише опосередкованої форми, яка замінює прямий контакт під час комунікації. Водночас опосередкована форма діє досить агресивно і, головне, є монополізованою. Як пише Н. Костенко, «...аудіовізуальні і комп'ютеризовані мас-медіа цілком монополізували соціальну комунікацію, позбавляючи традиційні джерела можливості інформувати і спілкуватися» [11, с. 9]. До того ж, згідно з дослідженням Дж. Гербнера, вплив сучасних засобів аудіовізуальної комунікації, наприклад телебачення, є досить потужним і навіть беззаперечним, «завзяті телеглядачі схильні описувати реальність... так, як подає її телебачення» [11, с. 8]. Чим не приклад для втручання вже існуючих технологій у світосприйняття, а отже, і управління поведінкою завдяки психологічному впливу на сприйняття реальності.

У цьому випадку інтерналізація як процес сприйняття позбавлена емоційності властивості, через що домінує формальне занурення, у якому реальність сприймається без урахування можливості прямого персоналізованого впливу, оскільки соціальна реальність у суспільстві, де домінує цифровізоване (комп'ютерне) уявлення, інтерналізується вже не тільки за допомогою соціальних процесів, під час комунікації особистості, а дедалі більше програмними засобами, які реалізують відповідні алгоритми.

Таким чином, соціальна реальність у цифровому просторі алгоритмізується, усе більше витісняючи безпосередню комунікативність соціального характеру як основу соціальної взаємодії та формуючи тим самим загрози не тільки для подальшого розвитку суспільства на засадах демократизації, а

й для його існування, оскільки, за висновками ще Ч. Дарвіна, соціальне співробітництво — це еволюційно відібрана ознака виживання [12], що неодноразово підтверджувалось історичним досвідом людства. Цього особливо потребує сучасність, у якій безкомпромісність у боротьбі за ресурси та їх використання для забезпечення прибутковості бізнесу, що порушила рівновагу між природою і людиною, має бути замінена взаємодією на соціоприродній основі, яка є фундаментом пошуку і реалізації так званого розумного компромісу. Саме останній, як стверджує Р. Моррісон, є шляхом максимізації колективної вигоди, до досягнення якої заохочує демократія, яка у своєму розвитку у XXI ст. повинна сформувати такі умови, коли народ знову управлятиме більш прямим і менш опосередкованим способом [4, с. 143—149]. Останній, власне, може дедалі більше домінувати завдяки в тому числі й цифровізації. Для забезпечення успіху на цьому шляху соціальне співробітництво і, відповідно, соціоприродна етика, безумовно, мають залишатись основною ознакою соціальності цифрового простору XXI ст. замість його «вिसлизаючої реальності».

«ВИСЛИЗАЮЧА РЕАЛЬНІСТЬ» ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

У випадку ІКТ-інтерналізації має місце так звана «вिसлизаюча реальність», подолати яку в разі її прояву через непрямість сприйняття можна, на думку П. Бергера і Т. Лукмана, шляхом забезпечення безпосередньої контактності. Для характеристики особливостей таких процесів, навіть поза ІКТ-взаємодіями, вони наводять, наприклад, спосіб здобуття релігійної освіти за допомогою формування ситуативного здійснення взаємодій та організації «штучної» техніки досягнення і пізнання реальності. Так, щоб «природно» оволодіти «мистецтвом» ведення релігійних обрядів, органічно в нього імплементуватись і стати католицьким священиком у справжньому його сенсі, треба це здійснювати в Римі, а не в Америці. Американські теологічні семінарії вирішують для католицьких священиків проблему «вिसлизаючої реальності» шляхом забезпечення їх занурення саме в цю реальність для інтернаціоналізації не тільки сенсу, але й духу католицьких обрядів. Тим самим досягаються повнота емоційного занурення і підвищення рівня, отже, і довіри між священиком і паствою. Для досягнення результату розробляється техніка «підкріплення» цієї самої реальності. Зокрема, «...вони добиваються успіху, посилаючи на час до Рима своїх найбільш талановитих студентів» [13, с. 237]. У такий спосіб вирішується проблема подолання бар'єрів, породжуваних відсутністю системних навичок, без яких неможливий обмін цінностями через безпосередній контакт, що передає неловимі властивості вже інтерюризацийного характеру, яким притаманне збереження повноцінної участі з тим, щоб не звужувати способи передання змісту релігійного обряду для віруючих. У протилежному випадку зберігається лише форма, яка не може забезпечити повноцінної участі та сприйняття релігійного життя у вихованні людини. Отже, навіть поза цифровим простором зустрічаються, як уже зазначалося, проблеми «вислизаючої реальності», яку в суспільстві долають завдяки безпосереднім комунікаціям. Для цифрової реальності ця проблема

ще більше актуалізується, оскільки очікується, що посилюватимуться маніпулювання і, як реакція на це, зростання закритих, або, як їх сьогодні називають, герметичних, середовищ замість підвищення відкритості суспільства і забезпечення їх прозорості.

ІКТ-інтерналізація завдяки «вислизаючій реальності», орієнтованій на даному етапі на беземоційне передання знань, є неконтрольованою і навіть шкідливою, оскільки досить часто використовується фейкоімітаційний чи навіть заздалегідь оманливий спосіб або просто недоведений, а тому незрозумілий зміст. Крім того, відсутні емоційні властивості так званої «материнської мови», в основі якої далеко не останнє місце займають непрозорі для користувачів алгоритми, що породжують у тому числі і цифровий контроль, і цифрове підпорядкування, перетворювані на цифровий тоталітаризм через домінування цифрових монополюно організованих ІКТ-гігантів. І це є ще однією характеристикою і викликом для соціальної реальності цифрового простору. Як результат, для соціальної реальності в якості особливостей культурного процесу такого характеру проявляються послаблення передумов гуманності та виникнення умов для маніпулювання людиною та її вибором між свободою і несвободою (підпорядкуванням).

І все це має місце на тлі приватизації держави як суспільного інституту в умовах постмодерності, в результаті якої «...приватне захоплює суспільний простір, витискуючи і виштовхуючи звідти все, що не може бути повністю і без залишку переведене на мову приватних інтересів і цілей. <...> Під пресом індивідуалізації люди повільно, але вірно позбавляються захисної оболонки громадянства і втрачають свої громадянські звички та інтереси. У результаті перспектива перетворення «особистості de jure» на «особистість de facto», що керує ресурсами, необхідними для справжнього самовизначення, стає дедалі й дедалі віддаленішою. <...> Що ж стосується влади, то вона, ...не контрольована громадянами, опиняється в екстериторіальному просторі електронних мереж. <...> Таким чином, суспільний простір дедалі більше вивільнюється від суспільних функцій» [14, с. 134—135]. Це означає, що в суспільстві «постмодерну» «...формується образ суспільства, який зобов'язує серйозно переглянути підходи, представлені в якості альтернативи. <...> Функції регулювання... будуть далі все більше відчужуватися від керуючих і передаватися техніці. Найважливіша справа тут — давати інформацію, яку технічні засоби повинні тримати у своїй пам'яті» [15, с. 42—43]. Це ще одна складова соціальної реальності цифрового простору, в якому соціальні комунікації разом з державою, що відіграє неабияку роль, підміняються новою роллю соціальних мереж. У свою чергу, питання управління з боку demos в умовах цифрового простору, як впливає із сказаного, та подальша демократизація розвитку суспільства можуть стати дедалі проблемнішими. Про іншу роль соціальних мереж і наслідки їх розвитку поговоримо далі.

Технології збирання, обробки і збереження інформації, необхідної для прийняття рішень правлячим класом в умовах «постмодерну» суспільства, принципово переформатовуються і реалізуються платформенними технологіями і технологіями штучного інтелекту. Вони «отримали помітний імпульс для прискореного зростання, вимагають... для подальшого розвитку

постійного припливу і генерації величезного обсягу даних. Це неминуче веде до *монополізації ринків*» [16, с. 32]. Розвивати нові цифрові послуги і створювати нові цифрові ринки можливо і необхідно тільки в глобальному масштабі. Усе це зміцнюватиме процеси монополізації аж до глобального рівня і формування, як зазначають автори [16], глобальної цифрової платформи, що, у свою чергу, глобально переорієнтує суспільство в напрямі «нового технологічного центру» і «нової технологічної периферії», де першу і ключову роль відіграватимуть поряд з американськими китайські компанії — розробники технологій штучного інтелекту. У більшості країн просто не буде вибору, крім як стати васальною державою США чи Китаю [16, с. 32]. З цього приводу Кай Фу Лі пише: «Я віддаю вам свої дані... а ви взамін допомагаєте нагодувати бідних людей у моїй країні» [17].

Послаблення функції держави в результаті її приватизації, з одного боку, і одночасне виникнення умов для маніпулювання особистістю та її вибором перед свободою і підпорядкуванням — з іншого, загрожують проявом індивідуальності й, відповідно, індивідуалізованої моралі [8, с. 93—109]. Розв'язувати таку суперечність доведеться державі, яка в боротьбі із засиллям ІТ-технологій повинна своїми діями підтримувати курс не тільки на збереження, а й на максимізацію свободи особистості та її автономії в межах існування свободи вибору інших, консенсус між якими досягається завдяки комунікативності за моделлю «обличчям до обличчя». Це означає, що і в цифровому просторі соціальні функції залишаються однією з важливих функцій держави, основною ознакою діяльності якої має бути її демократичність, оскільки демократія — необхідна умова для максимізації колективної вигоди.

У разі ж подальшої приватизації держави і реального розвитку маніпулятивності в поведінці особистості в напрямі її дедалі більшої підпорядкованості адекватною реакцією буде реакція на «загибель» держави, тобто «...світ приватних поселень з високим парканом, а за ним — нескінчені нетрі»². Така реструктуризація суспільства посилюється в цифровому просторі розширенням впливу соціальних мереж, на прикладі використання яких можна вже спостерігати дрібне групування за окремими цілями та інтересами, узгодження яких стає дедалі актуальнішою проблемою забезпечення цілісності країни. Пошук такого балансу пов'язаний з комунікативністю в суспільстві між такими груповими формуваннями, для здійснення якої далеко не останню роль має відіграти демократично розвинута держава. Разом з тим можливою реакцією на перспективу подрібнених суспільств з метою подолання наслідків може стати подальший розвиток «другої руки невидимого ринку», відповідальної за регулювання так званих клубів і відносин у межах розвитку так званої «економіки клубів» [19], що являють собою різноманітні об'єднання, які створюватимуть — і навіть уже реально створюють — люди у своїх же інтересах як для їх захисту, так і для їх відстоювання. У разі домінування такої тенденції в умовах Четвертої промислової революції слід очікувати найбільшого виклику, яким «...є втрата централізованої влади. Цей виклик є більше ніж інституційним. Він глибоко психологічний і

² Оцінка майбутніх тенденцій, пов'язаних з можливим зникненням держави, зроблена Георгієм Дерлутьяном, професором Нью-Йоркського університету в Абу-Дабу [18].

прив'язаний до звичного устрою. Децентралізація довіри за рахунок покладання на складний набір алгоритмів (про це було сказано вище. — В.М.Г.) є такою ж радикальною, як перехід від людської дедукції як головного джерела знань на користь сучасного наукового інструментарію. Суспільству знадобиться століття, щоб адаптуватися до цього. <...> На доданок до політичних і технологічних усе це призведе і до екзистенційних викликів» [20, с. 245], тобто викликів, пов'язаних з проблемою здатності людини до власного вибору, в тому числі й насамперед її свобод. В умовах цифрової трансформації Четвертої промислової революції все-таки йтиметься про втрати централізованої влади (читай — держави) або переформатування нинішніх інститутів держави замість їх приватизації в дієздатну державу, в якій вона повинна мати «...три речі: доволі велике населення, значущу частину населення, яка володіє технологіями, і великий, практично переважний прошарок населення, здатний до самостійної економічної діяльності та до соціальної самореалізації <...> (яка супроводжуватиметься. — В.М.Г.) творчим хаосом»³, для мінімізації впливу якого і потрібна дієздатна держава, що діятиме на демократичних засадах. Населення ж, зі свого боку, масово самореалізується — і для цього вже є всі підстави виходячи з нинішніх особливостей його життєдіяльності в умовах нинішньої пандемії, — шляхом екстеріоризованої діяльності, яка розвивається внаслідок інтерналізації, сконструює нову соціальну реальність, у якій по-новому може об'єктивуватися діяльність людини через уже новий інституціалізований світ. Цей світ буде все ж таки соціально об'єктивним за участю особистості, яка безперервно перебуватиме в безпосередніх, а не опосередкованих комунікативних стосунках з іншими. І для цього вже є сучасні практики, про які йшлося в контексті «вислизаючої реальності» в релігійній освіті. Про деякі з них поговоримо далі. «Вислизаюча реальність» емоційно забарвлюється на прикладі включення «материнської освіти» до сфери релігії шляхом занурення в первородну форму католицизму і реалізації за допомогою спеціальної техніки освіти безпосередньо через комунікації, які дозволяють розпізнати образ. У випадку ж ІКТ об'єктивізація «вислизаючої реальності» ускладнюється ще з огляду на «спонтанні» збої у функціонуванні дуже складних (і таких, що дедалі ускладнюються) систем управління віртуальним комунікаційним середовищем, або, тим більше, цілеспрямовані дії певних злочинних угруповань чи недружніх держав, які в нинішній час гострого глобального протистояння дедалі частіше використовують у тому числі й кіберзброю [21, с. 43]. Така утворювальна форма комунікативних взаємодій вимагає дуже специфічних зусиль для подолання «вислизаючої реальності».

ІКТ цифровізують взаємодію на опосередкованій основі, утворюють так звані цифрові розриви, які поглиблюють соціальну нерівність. Це означає, що «вислизаюча реальність» через опосередковану комунікацію замість безпосередньо емоційно забарвленої комунікації є специфічним процесом соціалізації особистості в довгостроковому відношенні, яка в реальності втрачає дію як фактор ендогенного характеру щодо її впливу, зокрема, на економічне зростання і піднесення добробуту [22, р. 167—181]. Таким чином, ви-

³ Там само.

никають процеси дистонії, де народжуються і поширюються негативні тенденції розвитку, що загрожують навіть існуванню людськості як такої через загрозу поширення штучного інтелекту, що витісняє особистість із суспільного простору, в якому може виникнути ще й проблема підтримки в робочому стані всієї цифрової інфраструктури до рівня, коли виникне брак енергії для забезпечення її життєздатності, що взагалі надзвичайно активізує проблему соціальної практики цифрового простору.

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

У межах опосередкованої комунікації, що реалізується через ІКТ, у пам'яті особистості відображається ідентичність, позбавлена так званої «живої» реальності. У такій реальності соціальна практика цифрового простору характеризується:

- спрощеністю соціального буття особистості;
- масовістю динамізму змін у наповненні інформаційного простору з тенденцією не тільки до масової спрощеності його сприйняття, а й до втрати особистістю критичності аналізу;
- блогерством, яке може мати тенденцію для політичної активізації широких верств населення;
- багатомірністю інформації у цифровому просторі, яка втрачає сенс, оскільки в особистості виникає відчуття втрати реальності;
- потужністю впливу соціальних мереж на особистість з тенденцією її пригнічення (придушення);
- одномірністю соціальних мереж;
- прозорістю світу цифрового простору в соціальному вимірі, яка поглиблюється;
- домінуванням власної відчутності над власною реальною статусністю;
- поглибленням суперечності між творчою особистістю і масовим спрощенням реальності в цифровому просторі.

Наведені характерні ознаки соціальної практики цифрового простору сформульовано на основі аналізу статті М. Ахмедової, у якій авторка доводить, що сучасні соціальні практики в умовах масового використання Четвертої промислової революції можуть остаточно позбавити людину свободи волі [23] і не тільки. За певних умов Четверта промислова революція загрожує і подальшим поглибленням нерівності, яка вже спостерігається сьогодні, посиленням руйнівних процесів психологічного характеру, які вже проявляються у формуванні психологічної залежності особистості від гаджетизації способів взаємодії з оточуючим середовищем, а також у використанні для поінформованості, і не тільки, великих баз даних. Останні можуть бути зброєю математичного знищення, формувати людину з так званими «умовними» здібностями, яка не здатна досягнути соціальної реальності, оскільки часто великі бази даних — це зброя математичного знищення [24]. Що стосується соціальної практики цифрового простору, то вона є результатом домінуючого розвитку вже навіть сучасних соціальних мереж, які продовжують і далі розвиватись. Як результат, цифровий простір може трансформу-

вати соціальну реальність у протилежному від соціального конструювання напрямі тієї самої реальності шляхом зміни в мотиваційній діяльності особистості та її рольових ознаках.

Істинність мотиваційної динаміки особистості щодо її інтеграції та поведінки в соціальній структурі, за доказами Т. Парсонса [5], згідно з фундаментальною динамічною теоремою соціології, яка має назву «теорема про інституційну інтеграцію», досягається завдяки інтерналізації інституціоналізованих цінностей, а в разі її зведення до інструментальної точки зору призводить навіть до абсурдності поняття соціальної системи. Урешті-решт, це дає підстави говорити про її дестабілізацію, оскільки мотиваційна динаміка поведінки особистості визначається не завдяки соціалізації інституціоналізованих цінностей, тобто їх соціалізації в особистості, а завдяки алгоритмізації обробки великих баз даних, що є основою розвитку штучного інтелекту. В такому разі алгоритмізація (штучна інтелектуалізація) слугує фундаментом інструменталізації цінностей, які відображаються «вислизаючою реальністю», що формує умови не тільки для абсурдності соціальної системи, а й для її деформації з багатьма поки що невідомими наслідками, у тому числі негативного характеру. Достатньо важливими є ті наслідки, які формують і відчуженість, і конфліктність, і невизначеність соціальної реальності через розвиток, вплив і домінування інструментальності в інтерналізації цінностей, що інституціоналізуються на такій основі.

До того ж так звана «вислизаюча реальність» ускладнюється ще й тим, що штучний інтелект, завдяки якому може соціалізуватись особистість, страждає, принаймні на даному рівні розвитку машинної алгоритмізації, ще й на так звану забудькуватість, тобто нездатність нагромаджувати знання, щоб у кінцевому підсумку генерувати цілі, як це властиво особистості, що соціалізувалася в результаті контактності за схемою «обличчям до обличчя».

У праці Кейт О'Ніла показано, що в обробку великих даних закладено інтерес тих, хто їх збирає, обробляє і використовує для своїх же цілей. Тим самим цифровізація формує в соціальному відношенні цифрову ренту, поглиблюючи нерівність і соціалізуючи проблему бідності, оскільки в результаті обробки великих масивів даних заздалегідь виграє той, у чий інтересах вони обробляються, а інтересами тих, хто програв, нехтують. Цифрова рента — це ні що інше, як рента, яка дозволяє одержувати доходи завдяки зайнятій позиції [1, с. 25] у цифровому просторі.

Усе це є результатом використання так званих «опосередкованих» технологій, які в цифровому просторі стають інструментом соціальної практики. Опосередковані технології з «вислизаючою реальністю» формують статус нового стилю і способу життя, який, за твердженням фахівців масмедійного простору, може мати характер як стихійності, так і навмисності, як реформованості, так і невідповідності, підконтрольності через соціопсихологічну цілеспрямованість подання матеріалу на основі далеко не зрозумілих для населення алгоритмів обробки масивів великих баз даних.

До послідовно інших складових соціальних практик цифрового процесу відносяться також соціальні платформи, про які ми вже говорили. Вони забезпечують детерміновану керованість особистостей у середовищі членів платформи без глибинного осмислення інформації, отриманої в

цифровому вимірі не на комунікативній основі, а через опосередковану взаємодію, яка затемнює глибинну соціальну сутність образу, що розпізнається, або ж її неможливо усвідомити окремії особистості з огляду на складність. Таким чином забезпечується ефективно безпосередньо реалізоване управління особистістю, яка є учасником і користувачем соціальної платформи і при цьому не має можливості осмислювати отриману з платформи інформацію, поза межами тих даних, які забезпечують комунікацію учасників платформи для реалізації бізнесових інтересів. Ідеться про тих, що є самозайнятими, самостійно комунікують у секторі бізнесу і, як правило, не мають можливостей для самостійного забезпечення своєї діяльності. Водночас для широкого кола учасників платформи їх інтеріоризація в ІКТ-просторі відбувається під загрозою втрати керованості в інтересах особистості, яка «...не здатна ані зростати, ані аналізувати» [20, с. 168], хоча платформи, як відомо, мають і позитивний сенс у використанні закладених у них можливостей. Тим самим вони є сприйнятливими, оскільки, зокрема, йдеться про їх використання зростаючою кількістю самозайнятих на ринках праці. Останні зростають, з одного боку, у зв'язку із швидкими змінами в структурі зайнятості, масовим відмиранням одних професій і масовим виникненням нових, для яких у працездатного населення недостатньо компетентності для роботи на нових, досить швидко змінюваних високотехнологічних виробництвах, а з іншого — через труднощі з перекваліфікацією, оскільки навіть навчальні заходи не встигають за змінами в технологіях. У результаті соціальна реальність цифрового простору, яка є складовою його соціальної практики, характеризується тим, що соціалізація зростаючої маси самозайнятих відбувається в умовах платформізації їх діяльності з поки що невідомими соціальними наслідками. Але зрозуміло, що вже має і далі матиме місце втручання цифрового простору в соціальну реальність, де поки що залишається достатньо неврегульованості, а отже, зловживань [25].

У сучасному автомобілі більше половини його вузлів і агрегатів укомплектовано з використанням технологій цифрового характеру. Він здатний генерувати і передавати в цифровий простір значні обсяги інформації, у тому числі приватного характеру, хоча донині відсутнє чітке правове визначення даних, які відносяться до категорії персональних. У сукупності все це означає, що «...смартфони, ноутбуки, розумні годинники та інші девайси вже постійно збирають інформацію про своїх користувачів і передають її на сервери великих ІТ-компаній, у яких її можна купити... а отримана інформація може бути використана страховими компаніями, фірмами, банками, автовиробниками (зокрема, і. — *В.М.Г.*) ...для ...власних продуктів» [25], тобто у власних цілях, і тим самим забезпечувати дохідність за рахунок цифрової ренти. Це той випадок, коли рішення формуються поза межами особистого сприйняття більшості в інтересах меншості. Про таке сприйняття попереджав К. Шваб [20]. Він, зокрема, вважає, що технології Четвертої промислової революції здатні втручатися в досі приватний спосіб нашої свідомості, читати наші думки і впливати на нашу поведінку. Ці технології спроможні оцінювати і навіть ухвалювати рішення, базуючись на даних, без безпосередньої участі людини, але в інтересах тих, хто їх розробляв. У такому

разі завдяки інтеріоризації у більшості засвоюється образ реальності, віддаленої від об'єктивно існуючої.

У сучасному вимірі в якості засад боротьби з нинішньою суспільною кризою і для забезпечення виходу на новий рівень суспільного розвитку з використанням ІТ у цифровому просторі можливими є соціалізація та соціальні інновації, які мають наскрізний характер у формуванні модельних цінностей, що реалізовувалися в історичному вимірі та нагромаджувалися в матеріальних і духовних сферах. Це ще одна особливість соціальної практики в умовах соціальної реальності цифрового простору. Завдяки процесам цифровізації можливості для цих процесів значно розширилися. «Цифра» принципово змінила характер доступності до цінностей культурної спадщини. Історично принципова відмінність полягає в такому: якщо в минулому вони передавалися, наприклад, у вигляді настінних написів на давньоєгипетських гробницях, де як культурні надбання фіксувалися такі соціальні норми, як подання «хліба голодному, води спраглому, одягу оголеному...» [26, с. 450], відіграючи тим самим роль процесів соціалізації, то в подальшому їх реалізація відбувалася завдяки технологіям розвитку соціальної інфраструктури, засобів масової інформації, зв'язку, колективній взаємодії тощо. ІКТ-технології принесли культурні надбання в кожний дім і майже кожному особисто. Тим самим знижуються бар'єри розширення соціальної реальності світосприйняття і опанування нагромадженими культурними цінностями, які мають, як відомо, соціальне значення, оскільки формують у особистості і мотиви, і реальність, і присутність, і участь у діях.

Разом з тим у цифровому просторі соціальної реальності цифрові технології мають практичні можливості створювати і когнітивні бар'єри, і це не полегшує засвоєння культурних цінностей, а формує інші перешкоди на шляху пізнавального процесу, оскільки паралельно відбуваються і процеси відмежування особистості від соціуму, через посилення цифрового впливу тоталітарного характеру послаблюються передумови її гуманності шляхом контролю над нею. Подолання таких бар'єрів може і повинне здійснюватися, зокрема, через реалізацію так званого діяльного підходу, в основі якого лежить формування відповідної колективної діяльності, що орієнтує, як відомо, на спільні дії, спільний успіх, долаючи тим самим неоднозначність, яка і є психологічним бар'єром, що має у своїй основі комунікаційні засади. Останній такий бар'єр «призводив до нераціонального розподілу ресурсів. У разі поліпшення комунікацій ті ж самі ресурси стали використовуватися краще, що збільшило TFP (сукупну факторну продуктивність. — В.М.Г.), оскільки за тих самих затрат ресурсів виробництво, як показав досвід, зросло» [27, с. 353]. Таким чином, соціалізація, що реалізується шляхом опосередкування цифровим простором, може бути одночасно ендогенним фактором забезпечення економічного розвитку. Враховуючи, що «...Ромер акцентує увагу тільки на одній ключовій зміні: обміну ідеями» [27, с. 306] як ключовими складовими його моделі та політики економічного зростання, тим самим соціалізація і соціальні інновації мають характер складових ендогенного характеру зростання економіки [22], що залишається актуальним для соціальної реальності й у цифровому просторі.

Цифровізація вносить свої корективи в процеси соціальної взаємодії та, відповідно, і соціальної практики не тільки на рівні процесів інтерналізації осо-

бистості, а й за критерієм порівнянь у суспільному житті, в цілому переформатовуючи соціальну взаємодію в суспільній організації соціуму, в якій у довгостроковому відношенні мало місце як спільне, так і відмінне в його діяльності.

СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ В ЗМІСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІУМУ

Застосувавши соціальні критерії порівнянь для розкриття змісту, характеру і організації діяльності соціуму в різні епохи, автор спробував спрогнозувати відповідні зміни, що відбуваються і очікуються в постновітній час (табл.). Ми свідомі того, що в принциповому відношенні вони відрізняються від спільного і відмінного за соціальними критеріями порівнянь епох середньовіччя, класичного капіталізму, а також сучасної епохи і постновітнього часу.

Ми також свідомі того, що в наведених порівняннях різних епох і різних систем, у переформатуванні яких важливу роль відіграли соціалізація і соціальні інновації, є як дещо спільне, так і багато відмінного, оскільки досить суттєвими є розбіжності в критеріях порівнянь. Поряд з розбіжностями мають місце і значні збіги ознак, які зумовили в часі й просторі заміну однієї системи на іншу, зокрема, капіталістичної, яку необхідно було в черговий раз соціалізувати, відмиваючи далі від «бруду». Настав «...час перелому, і треба бути обережними... і не потрапити в пустелю популізму. Якщо капіталізму це вдасться, він виживе, хоча, можливо, ...нам доведеться придумати йому нове визначення. <...> Необхідною стала соціальна рівновага, що виражається у високій мірі соціальної згуртованості, задовільних витратах на соціальний капітал і максимальному рівні нерівності доходів...» [28, с. 12—13].

У трансформаціях соціальних змін за соціальними критеріями порівнянь ключову роль відіграла соціалізація на засадах домінуючої комунікації, зміни ж, на які ми чекаємо в постновітній час, обумовлені домінуючим впливом цифрових технологій, що соціалізують особистість поза відчуттям «материнської мови» і розширенням присутності «вислизуючої реальності», у якій переважає не безпосередня комунікація, а її опосередкована форма цифрового характеру. Отже, йдеться про зміну характеру використання інструментів соціалізації як феноменологічної технології, де в основі лежала людська комунікація, що відіграла суттєву роль у довгострокових суспільних трансформаціях навіть і в новітні часи. Для постновітнього періоду на основі сформульованих соціальних критеріїв порівнянь на майбутню довгострокову перспективу в таблиці дано оцінку розвитку соціального світу з виокремленням на перспективу складових соціального життя і суспільних цінностей, що сформуються як нові. Саме в них проявляється негативний заряд морально-етичного плану. За таких умов постає завдання поступового перетворення систематизованих цифрових активів монопольного характеру на соціальні цінності якщо і не для всіх, то для більшості, хоча далі ми наведемо протилежні приклади. Це означає доцільність соціалізації цифрових активів і тим самим конвертацію цифрового капіталу в соціальний, де соціалізація не тільки збереже, але й розширить свою роль у діалектичній моделі розвитку соціального світу [9]. Так, зміст діалектики формування і розвитку соціального світу розкривається у вигляді моделі, в якій послідов-

Спільне і відмінне в середньовіччі, епоху класичного капіталізму і сучасну добу за соціальними критеріями порівнянь з прогновною оцінкою постновітніх змін

Критерії порівняння	Періоди			
	середньовіччя	епоха класичного капіталізму	сучасна доба	постновітній час
Домінуючий тип соціальної організації	Ієрархія	Індивідуальна свобода і демократія	Мережа	Нейромережеві структури
Основа суспільної свідомості	Віра в Бога, підпорядкування авторитету і традиціям	Індивідуалізація і прагнення свободи, раціональний розум	Мережева інформація, «кліпове» мислення, фрагментована свідомість	Цифровий тоталітаризм
Ключові галузі	Сільське господарство	Велика індустрія	Індустрія послуг, торгівля, ІКТ	Штучні інтелектуальні системи
Панівні ідеологічні структури	Церква як ідеолог і організаційний центр соціального життя	Політичні партії	Розмиті громадсько-суспільні об'єднання	Платформена ідеологія
Соціальна стратифікація	Соціальний статус, закріплений у формальних суспільних структурах	Визначальна роль середнього класу	Розмивання базових соціальних структур	Мережева стратифікація
Детермінанти соціальної поведінки	Моральність, заснована на догматах віри і християнській етиці	Раціоналізм, прагматизм, утилітаризм	Поведінкові девіації та нова нормальність	Соціообумовлений вибір форм життєдіяльності, креативізація, соціалізація, соціально виключена діяльність
Форми мілітарності	Елітарна лицарська культура	Культура армії	Політичне і військове найманство як бізнес	Маргіналізація мілітарних форм
Особливості культурного процесу підвищення емоційності	Поляризація селянської культури і культури міст	Уніфікація масової культури низького ґатунку	Фрагментація культурного простору, глобалізація культурних цінностей	Платформи мислення і ослаблення передумов гуманності
Економічний устрій	Феодалізм (основа економічної влади — земельна власність)	Різні форми ринкової економіки (основа економічної влади — промисловий і пізніше фінансовий капітал)	Розвиток ринково-реципрокних зв'язків із збереженням власності та капіталу	Інформаційно-мережева економіка

Критерії порівняння	Періоди			
	середньовіччя	епоха класичного капіталізму	сучасна доба	постновітній час
Політичний устрій (цифрова влада)	Абсолютизм (монархія)	Представницька демократія	Розвиток полівладності	Цифрова приватизація, приватно-орендне партнерство, утриманство
Ставлення до праці	Праця — нормальний стан людини, покарання за гріхи, необхідність; розподіл видів праці між людьми — Божий промисел	Праця як необхідна умова життя	Етика неробства; мінімізація зусиль, уникання праці та відповідальності за її результати — нормальний стан людини	Участь у діяльності як даність особистого існування
Ставлення до сім'ї	Ключове значення родинних кровних зв'язків	Сім'я як домогосподарство	Родинні зв'язки поступаються професійним і корпоративно-ціннісним	Послаблення ролі сім'ї як базової цінності та розмивання її форм

Джерело: складено автором.

но взаємопов'язані «інтеріоризація → суб'єктивізація → екстеріоризація → об'єктивізація → інноватизація → інтеріоризація+...», завдяки яким відбуваються процеси розвитку людської свідомості й досягнення нею основ об'єктивної реальності, що трансформується.

Оскільки в цифрову епоху технологічний розвиток має бути підпорядкований пріоритетам суспільних цінностей, отже, в основі повинні лежати специфічно людські цінності, остільки в іншому випадку ми виходимо за межі сфери соціального [9]. Це означає, що в процесі інтеріоризації, яка суб'єктивізується в поведінці оцифрованої інституціональної сфери, в якості домінуючого типу соціальної сфери виступатимуть, на нашу думку, нейромережеві структури (див. табл.), які повинні бути соціалізовані за рахунок як позитивних, так особливо і емоційних та когнітивних компонент, які, власне, і мають забезпечувати мінімізацію процесів, пов'язаних з «вислизуючою реальністю». Завдяки цим процесам соціальна реальність у цифровому просторі перебуватиме в площині пріоритетних соціальних цінностей, визнаних суспільством. Це є важливим і основоположним для того, щоб у новому цифровому просторі, який діє за правилом оптимізації та ефективності використання даних, особистість не перетворилася на своєрідну машину, що діє виключно за алгоритмом такого собі приймача життєдіяльності. Мають залишатися простір для осмислення того, що рекомендується тією чи іншою алгоритмізованою технологією, і вибір для оцінки моральності того, що буде реалізовано за алгоритмом з допомогою обробки великих да-

них. Для цього повинні домінувати процеси формування особистості когнітивного характеру більшості населення, хоча соціальна реальність цифрового простору ще відрізняється від сказаного.

Реальність у традиційному її розумінні сприймається особистістю через соціальний контакт, який має місце в результаті первинної соціалізації, яка формує в людині її подальший розвиток навіть через вторинну соціалізацію. Якщо в первинній соціалізації панівну роль відіграють родина та її оточення, а також особливо початкова школа, то у вторинній — ключова роль переходить до держави, колективів, громадських організацій, самоосвіти тощо. Серед інститутів вторинної соціалізації людини держава, як відомо, є найбільшим і найрозвинутішим інститутом, завдяки якому сформувалася й реалізувалася, зокрема, ідеологія лібералізму, визначальними особливостями якого стали мінімізація участі держави і максимізація ролі ринків, насамперед у економічному житті, й навіть підміна ролі держави в ряді інших сфер.

Уся історія взаємодії «людина — суспільство — держава» являє собою історію взаємного їх співіснування і розвитку. Принципове співвідношення між ними частково пов'язане з ХХ ст., коли ліберальна течія наукової думки піддала ревізії роль держави, у тому числі й у першу чергу — в приватному житті, а також у сфері суспільства і економіки, яка, незважаючи на це, в окремі періоди (особливо кризові) все того ж минулого століття віддавала державі «пальму першості» в боротьбі з кризами, оскільки зусилля ринку виявлялись якщо не деструктивними, то малопродуктивними. Кінець ХХ і особливо початок ХХІ ст. вкотре змінили вектор. Цього разу в контексті зміни ролі держави йдеться про приватизацію влади як такої завдяки можливості її реалізації у цифровій формі. Процес перегляду ролі держави та реалізації її владних повноважень спричинив так звану «цифрову приватизацію влади». Зміст останньої, з одного боку, пов'язаний з ІТ-технологіями, завдяки яким великий бізнес реалізує владні монополії, що вже має місце в даний час, а з іншого — завдяки тим самим технологіям, що реалізуються на платформенній основі (див. табл.), нейромережеві структури становитимуть домінуючий тип соціальної організації. У такому випадку в основі суспільної свідомості превалюватиме цифровий тоталітаризм, і тоді, на думку К. Шваба, буде «...втрата централізованої влади на користь сучасного наукового інструментарію» [20, с. 245].

Є ще один аспект такої трансформації: як і з якою швидкістю буде чи не буде відбуватися невідворотна глобалізація тоталітарного характеру? Остання, в разі свого домінування, коли «приватизація» транснаціонального характеру витіснить традиційну роль уряду, змушена буде вирішити проблему взаємозв'язку і включення в цей процес влади держав-націй, де національний суверенітет ґрунтується в першу чергу на національних культурних традиціях, завдяки яким розвивався і розвивається регулятор взаємодії насамперед у сфері економіки і соціальної життєдіяльності. Культурні традиції мають глибоко вкорінену національну основу, і трансформація, якщо і відбувається, то досить повільно. Очікування того, що цифрова трансформація прискорить цей процес у напрямі об'єднання інтересів культур, норм і правил, є далеко неоднозначними, оскільки в сучасному житті, навіть у розвинутих країнах, зокрема у США, існує інформація (згід-

но зі статтею в *New York Times*), що людський контакт — тепер предмет розкоші [30], а безпосереднє спілкування стає дедалі більшою потребою життя, хоча не для всіх однаково. І це може мати дуже важливі наслідки для соціальної реальності цифрового простору. Так, «...багаті стали уникати гаджетів. Вони хочуть, щоб їх діти гралися в кубики, а приватні школи без технологій набирають популярності в їх середовищі. Обійтись без телефону протягом дня, вийти із соціальних мереж і не відповідати на електронну пошту тепер є символом статусу. Це призвело до нової мобільної реальності й людський контакт стає розкішшю. Чим ви є багатшим, тим більше витрачаєте, щоб залишитись оффлайн» [29]. Тим самим багаті підтримують живе спілкування і для цього у них є ресурси, а бідні, які масово користуються цифровими технологіями в спілкуванні, все більше виходять з реальності, піддаючись депресії.

Отже, можна дійти висновку, що в суспільстві під впливом цифрових трансформацій відбуваються два різноспрямованих процеси. Для бідної його частини гаджетизація і оффлайнове спілкування створюють базу для соціалізації, у якій культурна традиція може бути замінена на цифрову, і формування широких мас населення, у середовищі яких національно-культурна традиція досить швидко або мінімізуватиметься, або радикалізуватиметься. Останнє в сучасних умовах реальності є більш імовірним. У другій ж частині суспільства, де домінують багаті, які мають можливість забезпечити собі, у тому числі й ринковим способом, спілкування на контактній міжособистісній основі, національні культурні традиції зберігатимуться достатньо довго, оскільки вони виховують своїх дітей в обмеженні доступу до процесів гаджетизації та навіть обирають приватні школи, де зберігається традиційний консервативний характер системи навчання й підготовки до здобуття університетської освіти і майбутньої діяльності. Оскільки до багаті частини населення належать і впливові групи еліти, які спроможні безпосередньо впливати на прийняття рішень, зважаючи на те, що в країні може зберігатися й навіть підтримуватися демократична система виборів, то питання регуляторних заходів з боку багаті, хоча і меншої за питомою вагою, частини населення ґрунтуватиметься і зберігатиметься на ціннісній основі. Це означатиме, що процеси соціалізації мають перспективу утримувати традиційний характер у суспільстві, хоча цифрова трансформація і розширюватиме свій вплив серед бідної частини населення. Це розколюватиме суспільство. І для цього виникає багато підстав, оскільки соціальні мережі за своїм впливом на соціальну реальність мають багатоплановий характер.

Соціальні мережі — це основоположна ознака цифрового простору, завдяки якій, з одного боку, забезпечується його комунікативність, а з іншого — поглиблюється одна із складових соціального розколу (поляризація) сучасного суспільства, оскільки домінування соціальних мереж у цифровому просторі, як свідчать дослідження професора Д. Бурмо (Університет Бордо, Франція), «...підривають потребу в самостійному мисленні, віднині головними стають емоції» [30, с. 126]. В основі такого розколу лежить поляризація населення. Утворюються групи тих, хто контролює цифрову ренту, і тих, хто зайнятий у високотехнологічних сферах з високим рівнем кваліфікації та зростаючим рівнем заробітної плати на основі симбіозу людини та ІКТ, а

також працівників тих сфер діяльності, де використовується малокваліфікована робоча сила з порівняно низькою заробітною платою.

Відомо, що «...аналіз мотиваційної динаміки рольової поведінки... вимагає визначення механізмів безпосередньо на соціологічному проблемному рівні» [5, с. 118]. Виходячи з тверджень Д. Бурмо, віднині в цифровому просторі комунікація забезпечується широким використанням мереж, де домінують не організація й орієнтація дій, що мають оціночний контекст, який, як відомо, зокрема, з праць Т. Парсонса, розподіляє енергію так званого актора на різні цілі, намагаючись її оптимізувати, а превалює так звана катектична діяльність, яка має емоційну основу. Остання, впливаючи, згідно з теорією організації орієнтації дій, в головному з емоційних потреб, які переважають для цієї частини населення над необхідністю самостійного мислення, і обмежує її, про що і стверджує Д. Бурмо. Водночас звернімо увагу на те, що найважливішими для успішного розвитку цифрового простору мають бути, перш за все, здібності когнітивного характеру, які забезпечують людині можливість бути людиною. Це здібності до навчання, до стратегічного мислення, здатність передбачати майбутнє, навички етичної та моральної поведінки, багато інших складових людських ознак.

У цифровому просторі соціальна реальність, щоб бути успішною, має формуватися на такій ознаці, як когнітивна здатність, завдяки якій людина може залишатися людиною в людино-машинній системі, оскільки в цифровому просторі цифрової економіки «...основною рушійною силою... стане симбіоз «людина + інтелектуальна машина», яка повсюдно і ефективно працює під керівництвом людини» [31, с. 56]. Для реалізації такої перспективи проблемним питанням є мережі з їх можливостями підірвати здатність людини самостійно думати, тобто йдеться про когнітивні здібності, отже, про навички оволодівати знаннями, у тому числі й у першу чергу через освіту. З огляду на це, у майбутній соціальній реальності цифрового простору повинно відбуватися формування оціночного розподілу акторів (головних діючих носіїв цифрового простору), завдяки чому можуть оптимізуватися результати діяльності.

У реальності поки що очікується, що матимуть місце процеси іншого характеру. По-перше, подальше збереження розподілу цифрового суспільства на багатих і бідних, коли багатші матимуть можливість бути задіяними у високотехнологічних сферах, контролювати цифрову ренту, брати реальну участь у комунікаціях соціального характеру, зберігати і розвивати когнітивні здібності й спроможність здобувати відповідну освіту. По-друге, бідніші верстви населення, які не матимуть реальних можливостей працювати у високотехнологічних сферах, а їхнє життя характеризуватиметься швидкоплинністю змін, будуть віднесені до самозайнятих і вимушено залишаться споживачами послуг мереж, що, як зазначалось, обмежують потребу в самостійному мисленні. Очікується, що для цих верств населення головною ознакою буде домінування не когнітивних здібностей, а емоційних, тобто катектичних.

У сукупності в соціальному просторі цифрового характеру, поряд з ознакою поділу на багатих і бідних, матиме місце розкол за різноманітністю діяльності та здібностями до неї, де в одних домінуватиме когнітивність, а в

інших — катектичність. Перша частина буде порівняно меншою, а друга — більшою, але з протилежно іншими здібностями до діяльності й впливу на соціальну реальність. Домінування процесів катектичності (емоційності) в результаті широкого використання мереж і відповідного підриву здібностей до самостійності в мисленні спричинятиме мотивацію до обмеженості в рівні освіти і збереження тим самим умов для розколу суспільства за її рівнем, отже, і за рівнем розвитку. Таким чином, соціальна реальність цифрового простору, що вже проглядається, характеризується можливостями поглиблення розколу в суспільстві за тими самими ознаками, що і за новітніх часів (див. табл.). Таким чином, є підстави говорити про збереження в соціальній реальності цифрового простору проблеми його соціальної єдності. Домінування в такому суспільстві багатого, хоча й меншого за питомою вагою, прошарку населення, який соціалізується на традиційних цінностях, призведе до його приватно-державного домінування у владі окремо взятої країни (детально див. у табл. зміни за критерієм порівняння «політичний устрій і цифрова влада»). У цьому стовпчику постновітній час подано в якості цифрової приватизації та приватно-орендного партнерства, з одного боку, і соціального утримання для бідної частини населення з виокремленими вище характеристиками в цифровому просторі — з іншого). Це означає, що в соціальній реальності цифрового простору в перспективі актуальним залишиться завдання пошуку інституційних шляхів боротьби з бідністю, як це і було в другій половині ХХ — першій чверті ХХІ ст.

Оскільки відомо, що реальність соціально конструюється, а соціальне означає, що в цьому процесі присутня людина, то ми маємо виходити, відповідно, з розуміння процесів, які відбуваються за безпосередньої участі людини в цифровому просторі. Тим самим це дає їй можливість оволодівати знаннями, які характеризують реальність. «Будь-яка система «знань» стає соціально визнаною в якості реальності <...> «знання» стає самою собою зрозумілою «реальністю» ...з урахуванням соціальних контактів, які мають місце в конкретній людині» [13, с. 12—13]. З огляду на це, тобто соціальну контекстуальність «знань» про предмет, об'єкт, процес, їх реальність є різною. Це означає, що реальність як така, залежно від суб'єктності людини, визначає реальність, яка є різноманітною в уяві індивіда залежно від змісту процесів її соціалізації, що є змістом процесів соціального конструювання цієї самої реальності. У результаті соціальна реальність опановується через передання знань, досвіду тощо, які інтеріоризуються у свідомості індивіда, і, відповідно, контекстуальності соціального середовища, яке генерує знання про навколишню реальність завдяки первинній соціалізації або про колектив, місцевість, країну та ін. — завдяки вторинній. Таким чином, соціально визнані знання мають для людини, виходячи насамперед з історичної обумовленості її формування і розвитку, феноменологічний характер.

Якщо ситуація з реальністю повсякденного життя визначається між людьми «обличчям до обличчя», що є взаємодією на соціальній основі, оскільки з обох боків присутня людина, а «...всі інші форми зв'язку з іншими людьми тією чи іншою мірою є «віддаленими»» [13, с. 53], то виникає питання, навіщо витрачено величезні зусилля, і в першу чергу інтелектуальні, на перетворення реальності повсякденного життя з об'єктивної форми

«обличчям до обличчя», що й робить її соціальною, на присутність цифрових характеристик суб'єкта, не здатних вмістити все розмаїття форм сумісності навіть у тому випадку, якщо комп'ютер працює за моделлю, яка не відрізняє його від людини. Для збереження і розвитку соціального розмаїття реальності цифрового простору доведеться створювати таку кількість комп'ютерних моделей, які відобразатимуть близьку до всієї чисельності населення об'єктивну реальність. Проте таке створення, на нашу думку, в доступних технологічних рішеннях є нереалістичним, оскільки кожна людина як суб'єкт є своєрідною і навіть оригінальною, що навряд чи є досяжним у алгоритмах, які будуються навіть на великих даних, і більш досконалих алгоритмах їх обробки.

Процеси інтерналізації особистості в цифровому вимірі, що мають опосередкований характер, через цифрову взаємодію і сприйняття реальності за допомогою алгоритмів, закладених в обробку великих баз даних, формують внутрішню реальність індивіда, де або відсутня так звана «материнська мова» живого спілкування, або є певні обмеження. У результаті такої соціалізації індивіда в суспільстві виникне феномен, у якого його ідентичність буде незрозумілою настільки, наскільки не зрозумілим для нього є алгоритм інтерналізації з використанням інтелектуальної машини. Так виникне нова ідентичність, у якій ідентифікується особистість, що може, урешті-решт, не ідентифікувати себе в соціальній реальності, в якій ідентифікація є результатом контакту інших особистостей «обличчям до обличчя». У такому разі в інтерналізації, де домінує алгоритмізація, в яку можна закласти і в якій реально існує маніпулятивність особистості, яка, у свою чергу, здійснює і відповідну екстеріоризацію, що алгоритмізує суспільство, в якому відбувається машинне (алгоритмічне), а не соціальне конструювання реальності з можливим формуванням наслідків, у сукупності виникає загроза соціальній стабільності суспільства. Як наслідок, суспільство розпадеться на тих, хто соціалізувався на одних засадах конструювання соціальної реальності, і на тих, хто соціалізувався на таких засадах соціальної реальності, які не знають «материнської мови». Отже, попереду між ними конфліктогенність і, відповідно, розколоте суспільство з поглибленням у ньому соціальної абсурдності. Саме тому пошук шляхів їх послаблення поки що залишається надактуальним як у сучасному суспільстві, так і в тому, що може прийти разом з цифровим простором, оскільки час не чекає і алгоритмізація соціального простору відбувається з шаленою швидкістю.

Статтями цього номера ми відкриваємо в журналі «Економіка України» наукову дискусію про майбутні перспективи розвитку, які створюють нові інтелектуальні машини і технології. Оскільки проблеми загострюються, а спроби їх розв'язати вимагають негайного пошуку і невідкладних дій, то закликаємо до широкого обговорення і запрошуємо до публікацій напрацювань з цієї теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фишман Л.Г., Мартьянов В.С., Давыдов Д.А. Рентное общество: в тени труда, капитала и демократии. М., Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. 416 с. URL: https://www.madipi.ru/texts/show/fishman_l_g_martyanov_v_s_davydov_d_a_rentnoe_obshhestvo_v_teni_truda_kapitala_i_demokratii_m_izddom_vysshej_shkoly_ekonomiki_2019

2. Зайко А.П. Социальная активность как социологическая категория. XVI межд. конф. памяти проф. Л.Н. Когана (90-летие со дня рождения) «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования» 21—22 марта 2013 г. Екатеринбург, УрФУ, 2013. С. 656—662. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/51982/1/klo_2013_082.pdf
3. Шваб К., Маллере Т. COVID-19: Великая перезагрузка. Всемирный экономический форум 2020. Женева, Швейцария. URL: <https://pravda.red/download/covid-19-velikaya-perezagruzka.pdf>
4. Моррисон Р. Демократия в XXI веке. *Мир перемен*. 2021. № 3. С. 143—150. https://doi.org/10.51905/2073-3038_2021_3_143
5. Парсонс Т. О социальных системах. М., Академический проект, 2002. 832 с. URL: <http://www.pavroz.ru/files/parsonsosistemah.pdf>
6. Havens J.C. The Fleeting Opportunity to Create our Values by Design. *IEEE Technology and Society Magazine*. 2017. Vol. 36. No. 2. P. 33—37. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7947276>
7. Брада Д. Платформенные компании и глобальная экономика. *Эксперт*. 2021. № 46. С. 9.
8. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку. Моногр. Київ, Центр екологічної освіти та інформації, 2008. 440 с. URL: <https://necu.org.ua/etyka-zbalansovanogo-rozvytku/>
9. Геєць В.М. Соціалізація і її успішність у моделі осягнення розвитку соціального світу. *Економічна теорія*. 2021. № 4. С. 5—40. <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.005>
10. История этических учений. Учебник. Под ред. А.А. Гусейнова. М., Гардарики, 2003. 911 с.
11. Костенко Н.В., Иванов В.Ф. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики. Моногр. Київ, Центр вільної преси, 2003. 141 с. URL: <https://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Dosvid-kontent-analizu.-Modeli-ta-praktiki.pdf>
12. Дарвин Ч.П. Происхождение человека и половой подбор. М., Книга по требованию, 2013. 464 с.
13. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знаний. М., Издательство Медиум, 1995. 325 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r311.pdf>
14. Бауман З. Индивидуализированное общество. Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М., Логос, 2005. 390 с. URL: https://socioline.ru/files/5/39/bauman_zigmunt_individualizirovannoe_obshchestvo-2005.pdf
15. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Пер. с фр. Н.А. Шматко. М., Институт экспериментальной социологии; СПб., Алетейя, 1998. 160 с. URL: http://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=http://www.phantastike.com/philosophy/sostoyaniye_postmoderna/zip/&ved=2ahUKEwiYzI_N45z1AhVmmIsKHfjCk8QFnoEC_AoQA&usg=AOvVaw3xoqS2Sc-7sWMXlpSGrR9i
16. Граничев Н.А., Кошовец О.Б. Принуждение к цифровой экономике: как изменится структура цифровых рынков под влиянием пандемии COVID-19? *Проблемы прогнозирования*. 2021. № 1. С. 19—35. URL: <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/2021/01/realnoe-vliyanie-pandemii-na-tsifrovye-rynki.pdf>
17. Kai-Fu Lee. We Are Here to Create. *Edge.org*. 2018. Mar 26. URL: https://www.edge.org/conversation/kai_fu_lee-we-are-here-to-create (дата звернення: 30.08.2021).
18. Гурова Т., Сысоев Т. Государство, которое мы не знаем. *Эксперт*. 2021. № 23. С. 89—96. URL: <https://expert.ru/expert/2021/23/gosudarstvo-kotoroye-my-ne-znayem/>
19. Долгин А. Манифест новой экономики. Вторая невидимая рука рынка. М., АСТ, 2010. 256 с. URL: [http://213.230.96.51:8090/files/ebooks/Iqtisodiyot/Dolgin%20A.%20Manifest%20novo%20e%60konomiki%20\(AST,%202010\)\(ISBN%205983920103\)\(ru\)\(256s\)%20GG%20.pdf](http://213.230.96.51:8090/files/ebooks/Iqtisodiyot/Dolgin%20A.%20Manifest%20novo%20e%60konomiki%20(AST,%202010)(ISBN%205983920103)(ru)(256s)%20GG%20.pdf)
20. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків, КСД, 2019. 416 с.
21. Сіденко В.Р. Виклики і ризики цифрової трансформації: світовий та український контексти. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 40—58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.040>

22. Heyets V. Endogenous Social Progress as a Source of Economic Growth. *Ekonomista*. 2021. Vol. 1. P. 167—181. URL: http://www.pte.pl/pliki/1/8905/Ekonomista_21-1_167-181.pdf
23. Ахмедова М. По ком реально звонит колокол нового миропорядка. *Експерт*. 2021. № 7. С. 58—65.
24. О'Ніл К. BIG DATA. Зброя математичного знищення. Як великі дані збільшують нерівність і загрожують демократії. Київ, BookChef, 2020. 336 с.
25. Граматчиков А. Автомобильные данные, вы чьи будете? *Експерт*. 2021. № 36 (1219). С. 13—17. URL: <https://www.insur-info.ru/press/168224/>
26. Мерц Б. Красная земля, Черная земля. Древний Египет: легенды и факты. М., ЗАО «Центрполиграф», 2004. 458 с.
27. Банерджи А., Дюфло Э. Экономическая наука в тяжелые времена. М. — СПб., Издательство Института Гайдара, 2021. С. 624.
28. Колодко Гж. Економіка нового прагматизму: тотожність, мета, методи. *Економіка України*. 2020. № 2. С. 3—23. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.02.003>
29. Nellie Bowles: Human Contact is Now a Luxury Good. News analysis. *The New York Times Sunday Review*. 2019. Mar 23. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html> (дата звернення: 30.08.2021).
30. Бурмо Д. Две Франции сквозь призму социальных движений. *Актуальные проблемы Европы*. 2021. № 3. С. 113—135. URL: https://upe-journal.ru/files/2021_АПЕ_3_Бурмо_Д.pdf
31. Акаев А.А., Садовничий В.А. Человеческий фактор как определяющий производительность труда в эпоху цифровой экономики. *Проблемы прогнозирования*. 2021. № 1. С. 45—58. URL: <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/2021/01/tehnologicheskij-progress-i-trud-v-tsifrovoy-ekonomike.pdf>

Стаття надійшла 17.12.2021

REFERENCES

1. Fishman L., Martyanov V., Davydov D. Rent Society: In the Shadow of Labor, Capital and Democracy. Moscow, Publisher of the Higher School of Economics, 2019, available at: https://www.madipi.ru/texts/show/fishman_l_g_martyanov_v_s_davydov_d_a_rentnoe_obshhestvo_v_teni_truda_kapitala_i_demokratii_m_izddom_vyshej_shkoly_ekonomiki_2019 [in Russian].
2. Zayko A. Social activity as a sociological category. Yekaterinburg, UrFU, 2013, pp. 656-662, available at: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/51982/1/klo_2013_082.pdf [in Russian].
3. Schwab K., Malleret T. COVID-19: The Great Reset. World Economic Forum, Geneva, Switzerland, available at: <https://pravda.red/download/covid-19-velikaya-perezagruzka.pdf> [in Russian].
4. Morrison R. Democracy in the 21st century. *The World of Transformations*, 2021, No. 3, pp. 143-150. https://doi.org/10.51905/2073-3038_2021_3_143 [in Russian].
5. Parsons T. The Social System. Moscow, Akademicheskij projekt, 2002, available at: <http://www.pavroz.ru/files/parsonsosistemah.pdf> [in Russian].
6. Havens J.C. The Fleeting Opportunity to Create our Values by Design. *IEEE Technology and Society Magazine*, 2017, Vol. 36, No. 2, pp. 33-37, available at: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7947276>
7. Brada J. Platform companies and the global economy. *Expert*, 2021, No. 46, p. 9 [in Russian].
8. Marushevskiy G. Ethics of Sustainable Development. Kyiv, Center for Environmental Education and Information, 2008, available at: <https://necu.org.ua/etyka-zbalansovanogorozvytku/> [in Ukrainian].
9. Heyets V. Socialization and its success in the model of achieving the development of the social world. *Economic Theory*, 2021, No. 4, pp. 5-40. available at <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.005> [in Ukrainian].
10. History of Ethical Teachings. A.A. Guseynov (Ed.). Moscow, Gardariki, 2003 [in Russian].
11. Kostenko N., Ivanov V. Experience of Content Analysis: Models and Practices. Kyiv, Free Press Center, 2003, available at: <https://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Dosvid-kontent-analizu.-Modeli-ta-praktiki.pdf> [in Ukrainian].

12. Darwin C. The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex. Moscow, Kniga po trebovaniyu, 2013 [in Russian].
13. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Moscow, Medium, 1995 available at: <http://194.44.152.155/elib/local/r311.pdf> [in Russian].
14. Bauman Z. The Individualized Society. Moscow, Logos, 2005, available at: https://socioline.ru/files/5/39/bauman_zygmunt_individualizirovannoe_obshchestvo-2005.pdf [in Russian].
15. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition. Moscow, Institute of Experimental Sociology, Saint Petersburg, Aletheia, 1998, available at: http://www.google.com/url?esrc=s&q=&rcct=j&sa=U&url=http://www.phantastike.com/philosophy/sostoyaniye_postmoderna/zip/&ved=2ahUKewiYzI_N45z1AhVmmIsKHfjcBk8QFnoECAoQAg&usg=AOvVaw3xoqS2Sc-7sWMXlpSGrR9i [in Russian].
16. Ganichev N., Koshovets O. Forcing the digital economy: How will the structure of digital markets change as a result of the COVID-19 pandemic? *Problems of Forecasting*, 2021, No. 1, pp. 19-35, available at: <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/2021/01/realnoe-vliyanie-pandemii-na-tsifrovye-rynki.pdf> [in Russian].
17. Kai-Fu Lee. We Are Here to Create. *Edge.org*, March 26, 2018, available at: https://www.edge.org/conversation/kai_fu_lee-we-are-here-to-create (accessed on: 30.08.2021).
18. Gurova T., Sysoev T. The state that we do not know. *Ekspert*, 2021, No. 23, pp. 89-96, available at: <https://expert.ru/expert/2021/23/gosudarstvo-kotoroye-my-ne-znayem/> [in Russian].
19. Dolgin A. Manifesto of the New Economy. The Second Invisible Hand of the Market. Moscow, AST, 2010, available at: [http://213.230.96.51:8090/files/ebooks/Iqtisodiyot/Dolgin%20A.%20Manifest%20novoj%20e%60konomiki%20\(AST,%202010\)\(ISBN%205983920103\)\(ru\)\(256s\)%20GG%20.pdf](http://213.230.96.51:8090/files/ebooks/Iqtisodiyot/Dolgin%20A.%20Manifest%20novoj%20e%60konomiki%20(AST,%202010)(ISBN%205983920103)(ru)(256s)%20GG%20.pdf) [in Russian].
20. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Kharkiv, KSD, 2019 [in Ukrainian].
21. Sidenko V. Challenges and risks of digital transformation: Global and Ukrainian contexts. *Economy of Ukraine*, 2021, No. 5, pp. 40-58. available at <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.040> [in Ukrainian].
22. Heyets V. Endogenous Social Progress as a Source of Economic Growth. *Ekonomista*, 2021, Vol. 1, pp. 167-181, available at: http://www.pte.pl/pliki/1/8905/Ekonomista_21-1_167-181.pdf
23. Akhmedova M. For whom the bell of the new world order really tolls. *Ekspert*, 2021, No. 7, pp. 58-65 [in Russian].
24. O'Neil C. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Kyiv, BookChef, 2020 [in Ukrainian].
25. Grammatichikov A. Automotive data, whose will you be? *Ekspert*, 2021, No. 36 (1219), pp. 13-17, available at: <https://www.insur-info.ru/press/168224/> [in Russian].
26. Mertz B. Red Land, Black Land: Daily Life in Ancient Egypt. Moscow, Tsentrpoligraf, 2004 [in Russian].
27. Banerjee A., Duflo E. Good Economics for Hard Times. Moscow, Saint Petersburg, Publisher of the Gaidar Institute, 2021 [in Russian].
28. Kolodko G. Economy of new pragmatism: Definition, purpose, methods. *Economy of Ukraine*, 2020, No. 2, pp. 3-23. available at <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.02.003> [in Ukrainian].
29. Nellie Bowles: Human Contact is Now a Luxury Good. News analysis. *The New York Times, Sunday Review*, March 23, 2019, available at: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html> (accessed on: 30.08.2021).
30. Bourmaud D. Two Frances through the prism of social movements. *Current Problems of Europe*, 2021, No. 3, pp. 113-135, available at: https://upe-journal.ru/files/2021_AПЕ_3_Бурмо_Д.pdf [in Russian].
31. Akaev A., Sadovnichy V. The human component as a determining factor of labor productivity in the digital economy. *Problems of Forecasting*, 2021, No. 1, pp. 45-58, available at: <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/2021/01/tehnologicheskij-progress-i-trud-v-tsifrovoj-ekonomike.pdf> [in Russian].

Received on December 17, 2021

Valeriy Heyets, Dr. Sci. (Econ.), Professor, Academician of the NAS of Ukraine,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Editor-in-Chief, Director
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

SOCIAL REALITY IN THE DIGITAL SPACE

The article reveals the nature of the transformation of social reality under the influence of the growing and profound use of information and communication technologies, which is based on a number of fundamental challenges that form a deep contradiction between man and his freedoms and society. Mass digitization of the latter allows to develop and bring to universalism the methods of controlling the behavior of the individual, as well as the methods of managing his psychological state. It is shown that the fundamental challenge of personal perception of reality in the digital space will be the «slipping reality», which leads to a weakening of the preconditions of humanity and the emergence of conditions for human manipulation and choice between freedom and non-freedom (subordination). It is emphasized that algorithmization of decision-making based on the use of large databases will be increasingly used in management practice, for whose processing the so-called «weapon of mathematical destruction» is applied, which allows to lay down and realize the interest of those who collect, process and use them for their own purposes.

It is substantiated that digitalization will preserve in the social space the deepening polarization of countries and populations in terms of income, ability to acquire knowledge, use of digital technologies, lifestyle, communicational abilities, etc., which may split society into those socialized on the basis of knowledge of the «mother tongue», and those who, thanks to digitalization, have formed a social space with a «slipping reality». There is a task to invent ways of socialization on the basis of socio-natural ethics in the social reality, which may continue to be deformed in the case of expanding existing practices in the use of digital technologies in society and the economy.

Keywords: *digital space; social reality; «slipping reality»; the common; the different; organization of activities; society; disproportions; split; contradictions.*